

Το ΕΔΔΑ στη Δίνη της Ευρωπαϊκής Κρίσης Ταυτότητας

Του Χρήστου Ροζάκη, πρώην Αντιπροέδρου του ΕΔΔΑ

(Αντιφώνηση στην αναγόρευσή του σε επίτιμο διδάκτορα Νομικής του ΕΚΠ)

Η κρίση που διανύει η Ευρώπη σήμερα δεν είναι απλά οικονομική, όσο κι αν για την Ελλάδα το σκέλος αυτό είναι το πιο ορατό, και το πιο επώδυνο. Είναι πιο συνολική, και σύνθετη, κι αφορά την ίδια την ταυτότητα της, τη μοναδικότητα της μέσα στον κόσμο της παγκοσμιοποίησης. Αυτό που φαίνεται να έχει απομειωθεί, ελπίζω προσωρινά, είναι η Ευρώπη εκείνη που για πολλά χρόνια προετοίμαζε την πολιτική ολοκλήρωση της, και στην πορεία αυτήν διαμόρφωνε στρατηγικές και πρακτικές που κατέτειναν σε αυτόν τον ύπατο σκοπό. Και με τις οποίες είχε εκπλήξει τον κόσμο με τη συνοχή της στάσης της σε μεγάλα κοινωνικά και οικονομικά ζητήματα, την αλληλεγγύη που αναπτυσσόταν ανάμεσα στα μέλη της, και την εμμονή της σε θεμελιακές αξίες και αρχές, που ελάχιστες περιοχές του πλανήτη μας είχαν κατακτήσει. Αν και όλα αυτά ούτε εύκολα αποκτήθηκαν, ούτε ήταν απαλλαγμένα από αντιφάσεις, οπισθοδρομήσεις, και περιοδικές αδράνειες, κι ούτε πάντοτε απολάμβαναν την αμέριστη συναίνεση των μελών της, ωστόσο η Ευρώπη σημείωνε για πενήντα περίπου χρόνια πρόοδο σε πολλούς τομείς, έδινε σημεία ενθαρρυντικά για το μέλλον, και είχε, κατά συνέπεια, δημιουργήσει την πεποίθηση στον κόσμο, τόσο μέσα στην ήπειρο μας, όσο και εκτός αυτής, ότι βαθμιαία οι στόχοι επιτυγχάνονταν.

Αυτή η πεποίθηση – και η αισιοδοξία που τη συνόδευε – αρχίζει να υποσκάπτεται τα τελευταία δέκα χρόνια. Η επιλογή των παραδοσιακών

«δυτικών» χωρών να εντάξουν στους κόλπους των ευρωπαϊκών οργανισμών ολοκλήρωσης σχεδόν όλες τις χώρες που απαλλάχθηκαν από τον υπαρκτό σοσιαλισμό, αποτελεί, κατά τη γνώμη μου, το εναρκτήριο λάκτισμα σε μια μεταστροφή, καλύτερα αναστροφή, της ενοποιητικής πορείας. Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι η ένταξη των πρώην σοσιαλιστικών χωρών στη θεσμική Ευρώπη σηματοδοτεί μια μείζονα ιστορική στιγμή, καθώς για πρώτη φορά όχι μόνο έχουμε μια γεωγραφική διεύρυνση που συμπίπτει σχεδόν – ή και ξεπερνάει – τα όρια της ηπείρου, αλλά και μια διασπορά των θεμελιακών αξιών, στις οποίες προαναφέρθηκα, σε χώρες που τις είχαν στερηθεί, ή που ποτέ δεν τις είχαν απολαύσει. Στον μακροπρόθεσμο ορίζοντα αυτή η ένταξη δεν μπορεί παρά να έχει ευεργετικά αποτελέσματα για την Ευρώπη γενικότερα, τόσο ως παράγοντα στις διεθνείς σχέσεις, όσο και ως κοινωνικοπολιτικής μονάδας, που θα εμφορείται από κοινές αξίες και αρχές.

Μεσοπρόθεσμα, όμως, οι εσπευσμένες εντάξεις έχουν αρνητικές επιπτώσεις για την ολοκλήρωση. Τα περισσότερα από τα κράτη που διείσδυσαν στους μηχανισμούς ήταν – και ορισμένα ακόμα είναι – θεσμικά ανέτοιμα να αντιμετωπίσουν τις απαιτήσεις ενός εξαιρετικά προηγμένου συστήματος υπερεθνικής και διακυβερνητικής συνεργασίας, που απαιτεί σοβαρές μεταβολές των εσωτερικών δομών των κρατών. Περαιτέρω, οι λόγοι που τα ώθησαν σε ένα τέτοιο εγχείρημα αφορούσαν, κυρίως, την ανάγκη τους να εξασφαλίσουν, ως κράτη, ωφελήματα πολιτικά, - όπως η απαλλαγή τους από τις προηγούμενες διεθνείς εξαρτήσεις, η βελτίωση των θεσμών και των δομών τους στην κατεύθυνση του εκδημοκρατισμού, και της οικονομίας τους – και ελάχιστα τη συμβολή τους στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Εξάλλου, όπως προσφυώς έχει διατυπωθεί από ορισμένους ηγέτες τους, η εθνική τους

ολοκλήρωση, η απόκτηση πραγματικής κυριαρχίας στα του οίκου τους, και όχι η υπαγωγή τους και πάλι σε ξένα κέντρα αποφάσεων, συνιστούν κεντρικό τους μέλημα. Κατά συνέπεια, έως ότου τα κράτη αυτά αποκτήσουν την αναγκαία εθνική αυτοπεποίθηση, και, κατανοήσουν την ανάγκη της υπερεθνικής οργάνωσης, ως του μόνου, μάλλον, τρόπου επιβίωσης μικρού και μεσαίου μεγέθους χωρών στον ανελέητο διεθνή ανταγωνισμό, πρωτοβουλίες στην κατεύθυνση της εμβάθυνσης δύσκολα θα ληφθούν από τη δική τους πλευρά, και δύσκολα θα γίνουν αποδεκτές όταν προέρχονται από άλλες πηγές. Εκτός, βέβαια, των περιπτώσεων που οι ίδιες οι ανάγκες τους, ή ισχυρές πιέσεις από άλλα μέλη, τους οδηγήσουν σε πρώιμες αναθεωρήσεις των βασικών προτεραιοτήτων τους.

Θα πρέπει, επίσης, στο σημείο αυτό να υπογραμμιστούν οι πολλαπλασιαστικές συνέπειες του εθνοκεντρισμού που επέφερε η μαζική ένταξη των πρώην σοσιαλιστικών χωρών. Ένας εθνοκεντρισμός ο οποίος ενίσχυσε σημαντικά την ομάδα των ευρωσκεπτικιστών, των χωρών δηλ. εκείνων που είχαν αναπτύξει μια διαφορετική αντίληψη οργάνωσης της Ευρώπης, προσανατολισμένη περισσότερο στην κατεύθυνση μιας κοινής αγοράς, και της διακυβερνητικής συνεργασίας. Η δημιουργία ενός ισχυρού μετώπου κρατών, με την προσθήκη των νεήλυδων, είχε ως αποτέλεσμα όχι μόνον να μεταφέρει το βάρος της λειτουργίας των ευρωπαϊκών μηχανισμών προς τη διακυβερνητική κατεύθυνση, αλλά και στην αποθάρρυνση των χωρών εκείνων – συμπεριλαμβανομένων και των πληθυσμών τους – που συντηρούσαν το όραμα της ολοκλήρωσης. Το αποτέλεσμα είναι πια ορατό, καθώς η εσωστρέφεια δείχνει να κυριαρχεί, η πίστη του κόσμου για το ρόλο της Ευρώπης να υποχωρεί, και η αλληλεγγύη ανάμεσα στα κράτη, που υπήρξε βασικό γνώρισμα της ενοποιητικής διαδικασίας, να χάνει έδαφος.

Στον μικρόκοσμο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου οι επιπτώσεις είναι ευθέως ανάλογες. Η Σύμβαση είχε υιοθετηθεί στη δεκαετία του '50, στα χρόνια της ευφορίας για το πείραμα της ολοκλήρωσης, ως ένα σύστημα προστασίας που δεν περιοριζόταν στο να καταγράψει υποχρεωτικούς κανόνες συμπεριφοράς, αλλά να λειτουργήσει, μέσα από όργανα και διαδικασίες που προέβλεπε, και ως ένας μηχανισμός εναρμόνισης της προστασίας των δικαιωμάτων στην τότε Δυτική Ευρώπη. Θα πρέπει να δούμε τη Σύμβαση ως τμήμα του οράματος της ολοκλήρωσης: οι πατέρες της Ευρωπαϊκής ιδέας συνέλαβαν την ολοκλήρωση ως μια πορεία βαθμιαίας ενοποίησης, που θα διευκολυνόνταν από τη δημιουργία ευρωπαϊκών οργανισμών, καθένας από τους οποίους θα ανελάμβανε, μέσα σε μια λογική καταμερισμού της εργασίας, ένα συγκεκριμένο έργο προσέγγισης των δομών και των θεσμών των κρατών, με τρόπο που να επιτρέπει την εμπέδωση των θεμελίων εκείνων, που με την σειρά τους θα επέφεραν την ωρίμαση της πολιτικής ενοποίησης και την απρόσκοπτη επίτευξη τους. Και, φυσικά, ένας από τους τομείς στους οποίους τα συμμετέχοντα κράτη έπρεπε να έχουν μια κοινότητα αντιλήψεων ήταν ο τομέας της δημοκρατίας. Δημοκρατία ουσιαστική στηριγμένη στο κράτος δικαίου και στην προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ειδικότερα εκείνων των δικαιωμάτων που αποτελούσαν και τη φιλοσοφική βάση της δυτικής δημοκρατίας, δηλ. τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα και οι ελευθερίες.

Η Σύμβαση, λοιπόν, έρχεται στον κόσμο όχι μόνον για να προστατεύσει ατομικά πολίτες απέναντι σε συγκεκριμένες συμπεριφορές κρατών-μερών, αλλά για να οικοδομήσει, βαθμιαία, μια εναρμονισμένη προστασία για το σύνολο των ατόμων που βρίσκονται μέσα στη δικαιοδοσία τους. Και τον ρόλο αυτόν της εναρμόνισης αναλαμβάνουν

τα δικαιοδοτικά όργανα της Σύμβασης, στο παρελθόν το δίδυμο Ευρωπαϊκή Επιτροπή – Δικαστήριο, σήμερα πια μόνο το τελευταίο. Με την ανάπτυξη μιας νομολογίας, που είναι το αποτέλεσμα μιας πανοραμικής οπτικής που προσφέρουν οι ατομικές προσφυγές οι οποίες στρέφονται εναντίον 47 ευρωπαϊκών κρατών, το Δικαστήριο εξειδικεύει το γράμμα των διατάξεων της Σύμβασης, δίνοντας σάρκα σε ένα εξαιρετικά στοιχειώδες και γενικόλογο κείμενο, που ακριβώς συντάχτηκε με τον τρόπο αυτόν, ώστε να αφήσει περιθώρια στο δικαιοδοτικό όργανο να το αναπτύξει με γνώμονες τον χρόνο και τις εξελίξεις.

Αν κανείς παρακολουθήσει τη λειτουργία της Σύμβασης, στα εξήντα χρόνια της εφαρμογής της, αντιλαμβάνεται τη σημασία του Δικαστηρίου γι' αυτό που ονόμασα εναρμονιστικό ρόλο. Η εναρμόνιση επιτυγχάνεται μέσα από τις εξατομικευμένες δικαστικές αποφάσεις, οι οποίες ενεργούν ως η κινητήρια δύναμη για την ατομική ικανοποίηση απέναντι σε μια παραβίαση, αλλά ταυτόχρονα και για την αλλαγή νόμων ή πρακτικών που οδήγησαν σε αυτήν. Εκτός από το άμεσα ενδιαφερόμενο κράτος, που πρέπει να μεταβάλει τη συμπεριφορά του για να αποφύγει μελλοντικές παραβιάσεις, και τα αμέτοχα κράτη σε αυτές, που όμως, έχουν θεσμικό πλαίσιο ή πρακτικές που προσομοιάζουν με εκείνες οι οποίες οδήγησαν στην παραβίαση είναι, στην ουσία, υποχρεωμένα να τροποποιήσουν τις συνθήκες προστασίας αν δεν θέλουν να βρεθούν, με τη σειρά τους, στο εδώλιο για συμπεριφορές που αναγνωρίστηκαν από το Δικαστήριο ως παραβατικές. Ο δεσμευτικός χαρακτήρας των δικαστικών αποφάσεων, και η νομολογιακή λογική την οποία ακολουθεί το Δικαστήριο, εφαρμόζοντας την αρχή του «stare decisis» συνιστούν τα θεμέλια της εναρμόνισης.

Αυτή η λειτουργία της Σύμβασης, μέσα από την παρέμβαση του Δικαστηρίου, έχει θεωρηθεί ως αυτονόητη, κι έχει οδηγήσει σε ένα υψηλό βαθμό εναρμόνισης της προστασίας των ευρωπαϊκών κρατών. Όπως έχει θεωρηθεί ως αυτονόητη και η δυναμική ερμηνεία της Σύμβασης, δηλ. η προσαρμογή της στις κάθε φορά ενεστωτικές πραγματικότητες, που προκαλούνται από τις μεταβολές οι οποίες πραγματοποιούνται στην κοινωνία, στην οικονομία και στην πολιτική στις ευρωπαϊκές χώρες, με την πάροδο του χρόνου. Η Σύμβαση έχει ιδωθεί ως ένας ζωντανός οργανισμός που προσαρμόζεται στις αλλαγές, και τις προστατεύει, μια κατάκτηση που όχι μόνο οδηγεί σε αλλαγές του περιεχομένου και της έκτασης της προστασίας, αλλά και, σε ορισμένες περιπτώσεις, και στη δημιουργία νέων δικαιωμάτων, που διεισδύουν στην προστασία μέσα από την ερμηνεία των συμβατικών διατάξεων οι οποίες επιτρέπουν μια τέτοια διεύρυνση. Κλασσικό παράδειγμα του τελευταίου φαινομένου, η προστασία του περιβάλλοντος, που ενώ δεν είχε, βέβαια, εντοπιστεί από τους «νομοθέτες» της Σύμβασης, έχει βρει τη θέση της στην προστασία, μέσα από την υπαγωγή της στα παραδοσιακά άρθρα της προστασίας της οικογενειακής και της ιδιωτικής ζωής, ή, ακόμα, στο δικαίωμα στη ζωή.

Τον τελευταίο, όμως, καιρό αρχίζει να σημειώνεται μια δυσφορία για τις πρωτοβουλίες του Δικαστηρίου να ερμηνεύουν δυναμικά τη Σύμβαση, με διασταλτικό τρόπο, προσθέτοντας, μάλιστα, νέα προστατευόμενα δικαιώματα στα ήδη υπάρχοντα. Αυτή η δυσφορία, που ξεπερνάει τις συνήθειες, κι αναπόφευκτες αντιθέσεις που σχεδόν κάθε φορά εκδηλώνονται όταν κράτη καταδικάζονται για παραβίαση, ενώ είναι βαθύτατα πεπεισμένα για το δίκαιο της συμπεριφοράς τους, αποτελεί ένα ανησυχητικό φαινόμενο. Γιατί έχει εκδηλωθεί με μαζικό, θεσμικό τρόπο θα έλεγα, και έχει πάρει την μορφή επιχείρησης παρέμβασης στη

λειτουργία του Δικαστηρίου, μέσα από προτάσεις μεταρρυθμίσεων που μπορεί να την επηρεάσουν. Το φαινόμενο αυτό πρωτοπαρουσιάζεται δύο χρόνια πριν, στη διακρατική συνάντηση του Interlaken, διατρέχει όλη την περίοδο που το ακολουθεί, στα πλαίσια της λειτουργίας της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης –με συχνές αναφορές αντιπροσώπων κρατών σε “αυθαιρεσίες” του Δικαστηρίου, κι επαναφέρεται στην πολύ πρόσφατη συνάντηση των κρατών στη Σμύρνη, όπου επιχειρήματα τα οποία είχαν και στο παρελθόν ακουστεί επαναλαμβάνονται. Αλλά πέρα από αυτό έχουμε και μεμονωμένες απειλές αποχώρησης κρατών από το σύστημα προστασίας, που, από ότι γνωρίζω, δεν είχαν παρουσιαστεί ανάλογα στα πενήντα χρόνια του έργου του Δικαστηρίου.

Οι κύριες αιτιάσεις που έχουν ακουστεί από πολλές πλευρές συνδέονται με την έλλειψη σεβασμού –κατά τις αιτιάσεις– του Δικαστηρίου στην αρχή της επικουρικότητας, στις δυναμικές ερμηνείες της Σύμβασης, και στην έλλειψη κατανόησης για τις ιδιαιτερότητες κάθε χώρας, ειδικότερα στη δύσκολη αυτή φάση του φαινομένου της τρομοκρατίας και του μαζικού μεταναστευτικού ρεύματος. Και οι προτάσεις που τις συνοδεύουν αφορούν στον περιορισμό του δικαστικού παρεμβατισμού, και, ειδικότερα, για το πρόβλημα της μετανάστευσης, τη διαφοροποίηση της πρακτικής του Δικαστηρίου να εμποδίζει την απέλαση ή την επαναπροώθηση αλλοδαπών, που έχουν ζητήσει πολιτικό άσυλο, σε περιπτώσεις που αυτό κρίνει ότι δεν υπήρξε ικανοποιητική εξέταση του αιτήματος. Μάλιστα, για την τελευταία περίπτωση, έχει προταθεί και η τροποποίηση του Άρθρου 39, του Καταστατικού του Δικαστηρίου, που αφορά τη λήψη προσωρινών μέτρων, από τα ίδια τα κράτη, ώστε να καταστεί δυσχερέστερη η χρήση του από το Δικαστήριο.

Στο θέμα της επικουρικότητας υπάρχει, αναμφίβολα, μια βάση λογική για τις αιτιάσεις. Είναι ακριβές ότι η πρωτογενής ευθύνη για την τήρηση των υποχρεώσεων της Σύμβασης βαρύνει το κράτος-μέλος κι ότι το Δικαστήριο παρεμβαίνει –και όχι, βέβαια, proprio motu,– όταν το κράτος δεν έχει τηρήσει αυτές τις υποχρεώσεις του. Κατά συνέπεια το κράτος έχει την ευχέρεια να προλαμβάνει τις παραβιάσεις, με τα δικά του μέσα, και με τα δικά του μέσα, επίσης, να επανορθώνει εκείνες τις παραβιάσεις που δεν αποτράπηκαν από τα όργανά του. Αν και η Σύμβαση δεν αναφέρεται ρητά στην επικουρικότητα, ωστόσο το πνεύμα της τη διατρέχει, ενώ ο κανόνας της προηγούμενης εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων την επισφραγίζει.

Ωστόσο η επικουρικότητα δεν παρέχει στο κράτος τη δυνατότητα μιας “κατά το δοκούν” ερμηνείας της Σύμβασης, και της ανάλογης οριοθέτησης των δικαιωμάτων στη βάση των εξατομικευμένων αναγκών και αντιλήψεων του κράτους της εφαρμογής. Μια τέτοια αντίληψη, εάν επικρατούσε, θα οδηγούσε στην ίδια την αναίρεση του διεθνούς ελέγχου της προστασίας, και κυριότατα, θα κατέληγε στην άρση του εναρμονιστικού ρόλου. Αν οι νομοθέτες της Σύμβασης είχαν κατά νου να χρησιμοποιήσουν τη Σύμβαση ως ένα όχημα ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης τότε η επιστροφή στις εξατομικευμένες ερμηνείες της, και στην επίλυση των ιδιαιτεροτήτων –πέρα από τα όρια που το ίδιο το Δικαστήριο αποδέχεται με την επίκληση του περιθωρίου εκτίμησης– θα αποτελούσε προδοσία των στόχων τους. Η γραμμή που το Δικαστήριο ακολουθεί είναι, νομίζω, σύμφυτη με την πρόθεση των εμπνευστών του ευρωπαϊκού ελέγχου: η ερμηνεία της Σύμβασης πρέπει να λαμβάνει υπόψη της έναν ελάχιστο κοινό παρανομαστή που προσδιορίζεται όχι από τους νόμους και τις πρακτικές του εμπλεκόμενου σε μια παραβίαση κράτους, αλλά από τις συνιστώσες των νόμων και των πρακτικών που τη δεδομένη

στιγμή ισχύουν στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο. Μια τέτοια προσέγγιση μπορεί να ενοχλεί στο εγκαλούμενο κράτος, αλλά είναι, ακριβώς, εκείνη που εκπληρώνει τους συμβατικούς στόχους.

Κατά συνέπεια, το κράτος, διατηρώντας το προνόμιο της πρωτογενούς εφαρμογής της Σύμβασης στο εσωτερικό του, θα πρέπει να την ερμηνεύει όχι απλά με τη χρήση του κειμένου της, και τις εσωτερικές ρυθμίσεις που την αφορούν, αλλά με βάση την ευρωπαϊκή νομολογία που τη συνοδεύει. Αυτή είναι, ακριβώς, η ορθή διάσταση της επικουρικότητας, όπως την προώθησαν οι ερμηνευτές της. Διαφορετικά, βέβαια, εκτός από το γεγονός ότι με τις εξατομικευμένες ερμηνείες δεν ικανοποιείται ο εναρμονιστικός ρόλος της Σύμβασης, το κράτος υπόκειται και στον έλεγχο του Δικαστηρίου, και στην καταδίκη της αποκλίνουσας συμπεριφοράς.

Η δεύτερη, και σχετικά συναφής με την πρώτη, αιτίαση αφορά το δυναμικό τρόπο με τον οποίον το Δικαστήριο ερμηνεύει τη Σύμβαση. Είναι ακριβές ότι το Δικαστήριο θεωρώντας ότι η Σύμβαση είναι ένας ζωντανός οργανισμός, προσαρμόζει, όπως τόνισα προηγουμένως, τις θέσεις του, λαμβάνοντας υπόψη τις εξελίξεις στην ήπειρό μας, αλλά και γενικότερα. Αλλά και στο σημείο αυτό ακολουθεί τις επιταγές των εμπνευστών της. Επιταγές που προσδιορίζονται από τον τρόπο που συντάχθηκε το συμβατικό κείμενο, το οποίο ηθελημένα είναι στοιχειώδες και ανοικτό, χωρίς ορισμό και περιορισμό του περιεχομένου των δικαιωμάτων, και από την πρόθεση μακροβιότητας που το συνοδεύει, και την οποία τα κράτη-μέρη έχουν αποδεχθεί, αφού ουδέποτε επιχείρησαν να την τροποποιήσουν επί της ουσίας. Ταυτόχρονα θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η δυναμική ερμηνεία δεν σημαίνει αυθαίρετη ερμηνεία. Το Δικαστήριο προκειμένου να προχωρήσει σε αλλαγή της

νομολογίας του, ή σε διαμόρφωση νέας νομολογίας, λαμβάνει υπόψη του την κατάσταση που επικρατεί στην ήπειρό μας σε σχέση με το υπό εξέταση θέμα, και μόνο αν διαπιστώσει την ύπαρξη ενός consensus, ή μιας ισχυρής τάσης αποδοχής του περιεχομένου ενός δικαιώματος, προχωράει στη νομολογιακή επιλογή που ευνοείται από τη γενικότερη ευρωπαϊκή συμπεριφορά. Διαφορετικά απέχει από πρωτοβουλίες, που θα τοποθετούσαν στην πρώτη γραμμή νομοθετικής παρέμβασης σχετικά με τα όρια της ευρωπαϊκής προστασίας.

Έρχομαι τώρα στις αιτιάσεις για την προσήλωση του Δικαστηρίου σε παραδοσιακές προστασίες τη στιγμή που φαινόμενα ακραία, όπως η Τρομοκρατία και το μεταναστευτικό ρεύμα, απαιτούν, στην αντίληψη ορισμένων κρατών προσαρμογές της προστασίας που να ανταποκρίνονται στις νέες εξαιρετικές περιστάσεις. Νομίζω ότι κι αυτές οι αιτιάσεις δεν ευσταθούν. Το Δικαστήριο ουδέποτε προσπάθησε να αναμιχθεί στην ουσία των κρατικών πολιτικών για την τρομοκρατία ή τη μετανάστευση. Έχει περιοριστεί στο να καταδικάζει πρακτικές οι οποίες αποκλίνουν από τις συμβατικές υποχρεώσεις των μερών σχετικά με τις διαδικασίες που ακολουθούνται για τις δύο αυτές περιπτώσεις, και που ανταποκρίνονται σε πάγια νομολογιακά προηγούμενα. Θα ήταν, αλήθεια, παράδοξο, αν λ.χ. το Δικαστήριο αποδεχόταν να σχετικοποιήσει τον απόλυτο χαρακτήρα της προστασίας του Άρθρου 3, επιτρέποντας βασανιστήρια και κακομεταχείριση πολιτών στο όνομα της καταπολέμησης της τρομοκρατίας, ή, ακόμα, την απουσία οποιουδήποτε σοβαρού ελέγχου ενός αιτήματος πολιτικού ασύλου, με το δικαιολογητικό της υπερβολικής επιβάρυνσης των αρχών από την πληθώρα των αιτημάτων. Όπως, θα ήταν, εξίσου, παράδοξο αν αναμειγνυόταν στην ουσία του ελέγχου της βασιμότητας μιας κατηγορίας για τρομοκρατία ή ενός αιτήματος πολιτικού ασύλου, κάτι που παραμένει

στα χέρια της εσωτερικής διοίκησης. Εκτός, βέβαια, αν θεμελιώνεται δικαίωμα, πέρα από τη διαδικαστική προστασία, το οποίο στηρίζεται σε διάταξη της Σύμβασης, και αφορά ουσιαστική προστασία, όπως αυτήν των άρθρων 8 και επόμενα.

Σε κάθε περίπτωση η αντοχή της Ευρώπης στις κεκτημένες κατακτήσεις της Δημοκρατίας και του Κράτους – Δικαίου, που με τόσο κόπο αποκτήθηκαν θα εξαρτηθεί, ακριβώς, από την ικανότητά της να αντιμετωπίσει τα νέα ερεθίσματα με αποτελεσματικότητα, χωρίς να θυσιάσει καμιά από τις βασικές αρχές, που την έχουν καθιερώσει ως το φωτεινότερο υπόδειγμα προστασίας αυτών των θεμελιακών αξιών. Και ο ρόλος του Δικαστηρίου, σε αυτές ακριβώς τις δύσκολες στιγμές, είναι να αντισταθεί σε προτροπές, υποδείξεις, ή, ακόμα, και έμμεσους εκβιασμούς, που το καλούν να υποστεί την προστασία μπροστά στις νέες συνθήκες που το επιτάσσουν. Γιατί η συμπεριφορά του θα πρέπει να ελαύνεται από την αντίληψη ότι όλες αυτές οι νέες κρατικές συμπεριφορές είναι απλά συγκυριακές, ότι λύσεις μπορεί να βρεθούν χωρίς απομείωση της προστασίας, ενώ μια μεταβολή των ορίων της, προερχόμενη από αυτό, θα έχει μονιμότερες επιπτώσεις, που θα ριζώσουν και θα επηρεάσουν την ήπειρό μας, κι όταν η συγκυρία ανατραπεί, και τα πράγματα αλλάξουν.